

HUMANITIES

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.2.16>

POLITYKA PAŃSTWOWA UKRAINY V W LATACH 1920–1930

Tatyana Gumenyuk

*doktor nauk filozoficznych, profesor, Zasłużony Pracownik Oświaty Ukrainy,
prorektor ds. naukowo-metodycznych
Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu Kultury i Sztuki (Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0001-9210-6424*

Boris Dramaretskyi

*kandydat nauk historycznych, docent, starszy pracownik naukowy
Instytutu Archeologii Ukraińskiej i Źródloznawstwa imienia M. S. Hruszewskiego
Narodowej Akademii Nauk Ukrainy (Kijów, Ukraina),
docent
Kijowskiego Narodowego Uniwersytetu Kultury i Sztuki (Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0003-3569-6784
e-mail: ddbboris@gmail.com*

Adnotacja. Rozważa się wpływ regulacyjny państwa na kulturę w latach 1920-1930, który miał na celu zniszczenie poprzednich tradycji kulturowych i stworzenie nowej „kultury proletariackiej”. Metodologia opiera się na wykorzystaniu metod historycznych i analitycznych. Zastosowano również metody strukturalne i problemowo-chronologiczne. Badanie określa działalność utworzonych przez bolszewików organów państwowych w celu upowszechniania propagandy, prowadzenia pracy politycznej i popularyzacji władzy komunistycznej. Struktury represyjne karały wszelkie przejawy wolności poprzez zastraszanie, aresztowanie, uwięzienie, zniszczenie fizyczne. W celu zakazania jakiegokolwiek innego stanowiska niż oficjalne utworzono cenzurę administracyjną, wstępną i karną. Należy zauważyć, że pod koniec 1930 r. bolszewicy przeważnie osiągnęli swój cel. W masowej świadomości doszło do całkowitej wymiany poglądów światopoglądowych, w społeczeństwie panował strach i donosy, a działacze kultury, ratując własne życie, musieli gloryfikować partię i jej przywódców pod wpływem oficjalnej krytyki i groźby aresztowania.

Słowa kluczowe: społeczeństwo, światopogląd, kultura, bolszewicy, propaganda, cenzura, represje.

STATE POLICY OF UKRAINE IN THE 1920S AND 1930S IN THE FIELD OF CULTURE

Tatyana Gumenyuk

*PhD Hab (Philosophy), Professor, Honored Worker of Education of Ukraine,
Vice-Rector for Scientific and Methodical Work
Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0001-9210-6424*

Boris Dramaretskyi

*PhD (History), Associate Professor,
Senior Research Officer
M. S. Hrushevsky Institute of Ukraine Archeography and Source Studies (Kyiv, Ukraine)
Associate Professor
National University of Culture and Arts (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0003-3569-6784
ddbboris@gmail.com*

Abstract. The article considers the regulatory influence of the state on culture in the 1920s and 1930s, which aimed to destroy previous cultural traditions and create a new “proletarian culture”. The research methodology is based on the use of historical and analytical methods. The author has applied structural and chronological methods. The study defines the activities of state bodies created by the Bolsheviks to spread propaganda, conduct political work, and popularise communist authority. Repressive structures punished any manifestation of freedom by intimidation, arrest, imprisonment, and physical destruction. To prohibit any position other than the official one, administrative, preliminary and punitive censorship was created. In the late 1930s, it is noted that the Bolsheviks mostly achieved their goal. There was a total

substitution of worldviews for mass consciousness, fear and denunciations reigned in society, and cultural figures, saving their own lives, were forced to glorify the party and its leaders under the influence of official criticism and threats of arrest.

Key words: society, worldview, culture, Bolsheviks, propaganda, censorship, repression.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ 1920–1930-Х РР. У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

Тетяна Гуменюк

*доктор філософських наук, професор, заслужений працівник освіти України,
проректор з науково-методичної роботи*

Київського національного університету культури і мистецтв (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-9210-6424

Борис Драмарецький

кандидат історичних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Інституту української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського

Національної академії наук України (Київ, Україна),

доцент

Київського національного університету культури і мистецтв (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-3569-6784

dddboris@gmail.com

Анотація. Розглядається регуляторний вплив держави на культуру в 1920–1930-х рр., що спрямовувався на руйнування попередніх культурних традицій та створення нової «пролетарської культури». Методологія базується на використанні історичного й аналітичного методів. Застосовано також структурний і проблемно-хронологічний методи. У дослідженні визначено діяльність створених більшовиками державних органів із поширення пропаганди, проведення політичної роботи та популяризації комуністичної влади. Репресивні структури карали будь-які прояви свободи шляхом залякування, арешту, ув'язнення, фізичного знищення. З метою заборони будь-якої іншої позиції, окрім офіційної, були створені адміністративна, попередня та каральна цензура. Зазначено, що наприкінці 1930-х рр. більшовики переважно досягли поставленої мети. У масовій свідомості відбулася тотальна підміна світоглядних уявлень, у суспільстві запанували страх і доноси, а діячі культури, рятуючи власне життя, змушені були прославляти партію та її вождів під впливом офіційної критики й загрози арешту.

Ключові слова: суспільство, світогляд, культура, більшовики, пропаганда, цензура, репресії.

Вступ. Сьогодні для українського суспільства питання культурного розвитку набуває особливої значущості, адже формування національної самоідентифікації, створення дієвих політичних інститутів, інтеграція до європейської та світової спільноти можливі лише за умови кардинальної зміни соціокультурного простору. Нагальною потребою є також необхідність протидіяти розмиванню національної ідентичності, позбутися фальшивої історичної пам'яті та деструктивної радянської системи цінностей, що постійно коригується за допомогою російських масмедіа. Частина населення дотепер ностальгує за радянським минулим і його «стабільністю», «пам'ятає» залізний порядок при Й. Сталіні та святкує перемогу у Другій світовій війні з гаслом «Можемо повторити» замість «Ніколи більше». При цьому ніхто зі сталіністів не здатен пояснити, чому в державі-переможниці жилося значно гірше, ніж у переможених країнах (Грабовський, Лосєв, 2013).

Важливо розуміти також значний регуляторний вплив держави на культуру, що підпорядковувалася пропаганді. Саме такий безпрецедентний за масштабами державний вплив на культуру розпочався із захопленням влади більшовиками, якому передували численні російські інтервенції, політичний і суспільний переворот. У свідомість сучасного суспільства комуністичний експеримент у сфері культури увійшов під назвою «культурна революція», хоча сьогодні мало хто пам'ятає, що поняття культурної революції було запропоноване В. Ленінін, який уперше використав його в 1923 р. (Ленин, 1970: 377). Така державна політика передбачала формування в максимально короткий термін нової «пролетарської культури» та появу на її основі «нової людини» з радянською свідомістю. Натомість методами популістської демагогії, пропаганди та масового терору був створений неприродний, такий, що існував лише в головах лідерів більшовицької фракції російських соціал-демократів, соціально-економічний лад (Кульчицький, 2016). Саме так він сприймався на початку 1920-х рр. сучасниками та переважно «асоціювався з ЧК» (Попович, 1998: 553). Однак завдяки терористичним діям каральних органів, різноманітним заборонам та нагнітанню страху вже в 1930-х рр. населення змінилося, а радянські вожді отримали потрібний результат.

Аналіз джерел та літератури. Питання, пов'язані з культурним будівництвом 1920–1930-х рр., привертають увагу істориків, культурологів, політологів, філософів та представників інших галузей науки. Дослідницька зацікавленість зумовлена впливом більшовицької політики на розвиток культурного життя (Куц, 2006), регіональними особливостями проведення українізації (Нечипоренко, 2007) та водночас поширенням антиукраїнських настроїв (Ідріс, 2010), проявами русифікації (Кралюк, 2020) і впливом тоталітарної

системи на подальший розвиток культури (Кульчицький, 2016; Нікітенко, 2016). Значний масив становлять дослідження з визначення тогочасних типів інформаційних війн (Сегеда, 2010), різноманітних форм поширення більшовицької ідеології (Кузіна, 2019), а також становлення радянської політичної цензури (Блюм, 2000; Горяева, 2009). Актуальними питаннями досліджень для науковців стали також проблеми політичного терору в Україні, спрямованого проти діячів культури (Шарговська, 2014; Якубова, Примаченко, 2016; Агеєва, 2017). Проте не досить уваги приділено сприйняттю тогочасним суспільством створеного більшовиками нового соціокультурного середовища.

Мета дослідження – розглянути такі напрями проведення державної політики у сфері культури, як пропаганда, створення системи контролюючих структур та цензури з метою тотальної підміни світоглядних уявлень у масовій свідомості.

Виклад матеріалу дослідження. З перших років більшовицького перевороту серед діячів української культури були не лише їхні противники або аполітичні представники, а й палкі прихильники комунізму, які «оспівували» революцію, називаючи 1920-ті рр. «світлою та радісною добою українського культурного розвитку», «епохою великих зрушень», «виром бурхливого й національного життя» (Куц, 2006: 225). Воно й не дивно, адже від самого початку більшовицька верхівка поширювала популістські гасла «всенародної» держави, «народної» та «соціалістичної» власності, «пролетарської», «радянської» культури тощо.

Щоправда, реальність виявилася зовсім іншою. По-перше, жодних припущень навіть про теоретичну можливість існування самостійної України серед керівництва більшовицької партії не існувало. Ще до 1917 р. та розвалу Російської імперії як держави лідери Російської комуністичної партії (більшовиків) вважали для себе можливим розглядати кордони між державами як фікцію, яку можна змінювати революційним шляхом на основі поширення ідеології комунізму (Фролов, 2007: 145). А для В. Леніна ідея державності України не була прийнятна за своєю суттю (Нечипоренко, 2007: 394). Схожих поглядів дотримувалися й члени радянського уряду України, у якому важливі посади обіймали не українці.

По-друге, насадження власних політичних поглядів більшовицькі лідери здійснювали за допомогою всеосяжної ідеології, потужного комуністичного складника в освіті та відповідного виховання дітей, усебічного прославлення партії і комунізму в мистецтві та культурі. Із цією метою було створено мережу «пролетарських» закладів.

По-третє, жодних альтернативних думок щодо можливого суспільно-політичного, економічного або культурного розвитку держави не допускалося. Винищувалися не лише класові вороги та політичні супротивники, а й навіть лояльні до влади представники творчої інтелігенції, діячі культури, які намагалися заявити хоч про якусь автономність, орієнтацію на найкращі світові зразки, дотримання високих стандартів, здійснювали спроби сказати, що культура перебуває поза політикою. Головний закон радянського мистецтва було сформульовано однозначно: художні твори мали відповідати створеній більшовиками ідеології, а їхня художня цінність вимірювалася відповідністю політико-ідеологічним настановам. Творчих особистостей перетворювали на відданих рабів режиму (Нікітенко, 2026: 17) шляхом різноманітних заборон, цензури, залякування та силового тиску аж до фізичного знищення неугодних каральними органами.

В Україні bastіонами нової влади ставали міста, у яких проживало близько 80% членів Комуністичної партії (більшовиків) України, водночас склад населення був обернено пропорційним. І саме в містах Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – УСРР) прояви українофобії набули найрізкіших форм (Ідріс, 2010: 36). З міст розпочалося й поширення ідеологічно спрямованої російськомовної літератури, наклади якої вражали своєю кількістю. Наприклад, газета «Красний кавалерист», яку видавав політвідділ 1-ї Кінної армії, виходила накладом у 300 тис. примірників (Сегеда, 2010: 91). Показово, що в УСРР українською мовою було надруковано лише 186 видань, тоді як російською – 491 (Кралоук, 2020).

Очевидно, що діячі культури із самого початку привертати увагу більшовицьких ідеологів, адже вони мали суттєвий вплив на суспільну думку завдяки емоційним, художнім образам, сформованим у творах вірцям. Частина з них, повіривши у проголошені комуністичні ідеали рівності та свободи, відразу заявила про свою відданість революції. Вони створювали художні твори, у яких передавали революційну романтику та віру в її ідеали, самопожертву героїв, протистояння добра і зла тощо. Наприклад, Володимир Сосюра у 1922 р. написав вірш «Червона зима», Микола Хвильовий у 1924 р. – новелу «Я (Романтика)», Микола Бажан у 1926 р. видав збірку поезії «Сімнадцятий патруль» тощо.

Інша частина змушена була прославляти партію та її вождів під впливом нападів офіційної критики й загрози арешту, рятуючи власне життя. Так, Максим Рильський після 5 місяців, проведених у Лук'янівській в'язниці, у 1932 р. видав збірку «Знак терезів», а в 1936 р. написав «Пісню про Сталіна». Павло Тичина також перебував під постійним тиском Державного політичного управління (далі – ДПУ). Навесні 1923 р. заарештували його брата Євгена, а пізніше самого поета звинуватили в буржуазному націоналізмі. Зрештою це зробило свою справу – і в 1933 р. він видав вірш «Партія веде».

Зауважимо, що схожі події відбувалися з багатьма представниками української культури. Про загальну ситуацію яскраво свідчать слова слідчого на допиті М. Рильського: «Хотя <...> вы и наш классовый враг, вы еще можете быть нам полезны. А поэтому принято решение вас освободить» (Шарговська, 2014). Отже, більшість українських митців так чи інакше змушена була «славити партію» задля можливості фізично вижити.

А щоб не було відхилень від «світлого шляху побудови комунізму», митці постійно перебували під пильним контролем перевіряючих і каральних органів. Майже всі без винятку представники радянської культури

проходили тотальну перевірку цензури. Творча інтелігенція навіть становила особливу групу. Так, у 1926 р. перепис населення зафіксував в УСРР 6,1 тис. працівників мистецтв. До них були віднесені лише особи, які перебували на державній службі, інші ж (чисельністю у 32,3 тис. осіб) – до категорії інтелігенції, представників вільних професій (Тарапон, 2012: 132).

В Україні різноманітні структури поширення більшовицької пропаганди, проведення політичної роботи та популяризації комуністичної влади були створені ще наприкінці 1918 р. З-поміж владних пропагандистських інституцій варто назвати Бюро преси при Тимчасовому робітничо-селянському уряді України для «правильного направлення газетної інформації» (Євсєєв, 1959: 26), Українське Центральне агентство по розповсюдженню творів друку, Центральне видавниче бюро при відділі освіти більшовицького уряду України, яке контролювало друк видань, Народний комісаріат радянської пропаганди тощо. Була створена також організація власних партійних видавництв для перевидання російських пропагандистських брошур і мережа хат-читалень для поширення комуністичної ідеології серед значної частини населення, що не вміла читати.

Наголосимо на тому, що одним із найбільш поширених засобів пропаганди того часу було використання плакатів. Вони містили короткий текст, адже більшість населення була безграмотною чи малограмотною, і спрямовувалися на візуальне сприйняття. Завдяки використанню зрозумілих символів героя та ворога вони мали впливали саме на емоційне сприйняття глядачем. К. Кузіна зазначає: «Ефективність візуальної пропаганди забезпечувалася, крім іншого, використанням символів, запозичених із релігійної традиції та народної творчості, але в новій інтерпретації. Чим простішим та більш однозначним було зображення, тим більш дієвим воно було» (Кузіна, 2019: 223).

Окрім пропаганди власного світобачення, більшовики впроваджували низку різноманітних заборон із метою «недопущення» будь-якої іншої позиції, а для їх реалізації організували всеосяжну систему контролюючих структур. І хоча політико-ідеологічний контроль за засобами масової інформації притаманний будь-якій державі, однак його інтенсивність та жорстокість зростає, коли держава перетворюється на поліцейську або тоталітарну. Такий контроль може виходити як від державних, так і від громадських, фінансових чи інших інститутів. У першому випадку йдеться про адміністративну цензуру, попередню чи каральну, що забороняє текст на стадії рукопису або після його виходу у світ. У другому випадку йдеться про численні інстанції, зокрема школу, пресу тощо, які створюють певний статус навколо певного тексту, формуючи позитивну громадську думку щодо нього або, навпаки, засуджуючи його в читацьких аудиторіях (Блюм, 2000: 10).

Ще в 1919 р. в Україні утворилася Редакційно-видавнича колегія, яка керувала всією видавничою справою та мала вирішувати «питання про необхідність випуску у світ того чи іншого твору» (Юрчук і др., 1976: 58). Наприкінці 1920 р. Наркомат освіти України створив спеціальне управління – Головпросвіту, яка мала здійснювати, крім інших завдань, функції цензури. У її підпорядкуванні перебували відділи політичної агітації, пропаганди та організаційно-інструктивний відділ. Останній не лише контролював заклади культури та дозвілля, а й надавав матеріали для поширення там культурно-освітньої діяльності. Згодом, у середині 1922 р., у складі Головпросвіти утворили Центральне управління у справах друку, яке займалося виключно цензурою. Спочатку ця структура входила до складу Головного управління політичної освіти, а потім стала окремим управлінням. У квітні 1925 р. його перетворили на Головне управління у справах літератури та видавництва УСРР (далі – Укрголовліт). Укрголовліт вирішував питання про дозвіл на вихід того чи іншого твору. Право вилучати недозволені видання мали також органи ДПУ. І хоча Укрголовліт формально не підпорядковувався Головліту РРФСР, однак положення про цензуру було скопійоване з російського. Таким чином, найважливішим елементом у системі радянської політичної цензури на ранньому етапі, її ядром та опорою стали надзвичайні, а згодом постійні репресивні органи. А тиск на інтелігенцію здійснювався не лише за допомогою таких «невинних» заходів, як підкуп, шантаж, залякування, цькування, а й шляхом прямих репресій (Горяєва, 2009).

Популяризація, а то й відверте насадження комуністичної ідеології відбувалися не тільки шляхом масового поширення більшовицьких друкованих видань і боротьби з інакомисленням, а насамперед за допомогою культури – у формі театральних постановок, гасел, плакатів, скульптури, малюнків, пісень та інших художніх творів. Осередками поширення «нової» культури на той час у містах стали клуби, театри, бібліотеки та народні будинки, а в сільській місцевості – хати-читальні. На останні покладалася також основна робота з поширення комуністичної освіти. Очевидно, що в тоталітарній державі мистецтво оцінювалося лише за ідеологічним принципом. При цьому майже всі без винятку представники радянської культури проходили тотальну перевірку армії функціонерів, думка яких коливалася разом із лінією партії (Якубова, Примаченко, 2016: 352).

Метою такої «культурної» політики була тотальна підміна в людини світоглядних уявлень. Так, боротьба проти багатих перетворила на жебраків усе населення, а боротьба з приватною власністю призвела до її одержавлення та неефективності. Проголошений лозунг «Мир народам» насправді означав гонку озброєнь, адже за весь час свого існування СРСР постійно озброювався. Ідея про світову революцію давала змогу розглядати національну державу як пережиток, тому її кордони можна було порушувати.

Уявлення про справедливість і рівність перед законом виражалося в законності як «організації правового режиму в розумінні революціонерів», а не як «методу забезпечення однаковості сили закону для будь-яких осіб» (Басалюк, 2020: 14). Наприклад, у 1920-х рр. під час розгляду судових справ, зокрема кримінальних, керувалися класовим підходом та могли позбавити відповідальності або зменшити термін покарання за скоєний злочин лише за пролетарське походження. Тож норма закону, зокрема й Конституції СРСР, була

нижчою, ніж вказівка партійного функціонера, а більшовицькі небожителі взагалі перебували понад законом, їм було дозволено все.

Свобода пересувань закінчилася паспортизацією, а в сільській місцевості призвела до фактичного закріпачення. Традиційна релігійність була замінена новою вірою в більшовицькі ідеали з відповідним пантеоном богів (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін, Й. Сталін) та раєм – побудовою комунізму. Не обійшлося навіть без втручання в сімейну сферу, шлюбні відносини та виховання дітей. Наприклад, Т. Лахач пише: «Те, що раніше вважалося повсякденним життям, інтимною сферою та стосувалося кожного особисто або його сім'ї, нова революційна мораль проголошувала суспільним надбанням. Вважалося, що партія має право зазирнути в сім'ю кожного <...> і проводити там свою лінію» (Лахач, 2010). При цьому комуністи нерідко змінювали свої уявлення про норму й аномалію, особливо в 1920–1930-х рр.

Отже, більшовицький режим наполегливо, не гребуючи будь-якими методами, створював нову радянську людину, що була вихована на комуністичному світогляді з відповідним менталітетом і культурними традиціями. На переконання І. Петрової, безумовним соціально-культурним пріоритетом цього періоду стало виховання та «перевиховання» людини відповідно до нових ідей і принципів післяжовтневої культури (Петрова, 2008: 21). Створювалася система, яка потребувала беззаперечної віри, заснованої на прийнятті будь-яких ідей чи доктрин як абсолюту, без жодних доказів, а правила та норми поведінки часто не відповідали елементарним потребам людини. Натомість реалізація цієї політики призвела до фізичного винищення сотень тисяч діячів культури, науки й освіти та до виникнення тоталітарної держави.

На початку 1930-х рр. маховик репресій збільшується. Згадаймо хоча би трагічні долі, факти переслідування та замовчування творчих доробків Миколи Куліша («П'єса 97»), Миколи Хвильового («Я (Романтика)»), Павла Тичини («Вітер з України»), Івана Багряного («Тигролови» та «Сад Гетсиманський»), Василя Барки («Жовтий князь»), Олександра Довженка («Щоденник») та інших митців. Наприклад, твори М. Хвильового перестали друкувати, а наявні конфіскували. Так розпочалася «боротьба з хвильовизмом»: закрили створені митцем журнали «Літературний ярмарок» та «Політфронт», він на власні очі побачив трагедію голодомору 1932–1933 рр., арештовували його друзів. Зрештою, у 1933 р. в будинку літераторів М. Хвильовий закінчив життя самогубством. Більшість письменників проходила через «стандартну» процедуру: критика й цькування у пресі, звільнення з роботи, заборона творів, а потім арешт, ув'язнення та розстріл.

Репресії стосувалися всіх представників українського ренесансу. В освіті лише протягом 1933 р. за політичними мотивами замінено в обласних управліннях народної освіти 100% керівництва, у районних – 90%. Вигнано понад 2 000 «націоналістичних елементів» із системи Наркомпросу, понад 300 наукових і редакторських працівників, близько 4 000 учителів, з 29 директорів педагогічних вузів звільнили 18, роботу втратили 210 викладачів. Постраждало також багато вчених. У 1933 р. П. Постишев зазначив, що президію Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських інститутів (ВУАМЛІН) оновлено на 80–90% (Смолій та ін., 2002: 433, 435).

Жертвами репресій стали також представники культури. У театральному мистецтві заборонили 200 постановок, а Леся Курбаса звинуватили в націоналізмі, усунули від керівництва театром і незабаром заарештували. У цей же час декілька сотень українських кобзарів, які зібралися на свій з'їзд, заарештували та розстріляли без суду, слідства й винесення вироку (Нікітенко, 2016: 22). Під час сталінських беззаконь піддано репресіям близько 500 письменників, які жили й працювали в Україні. А загалом упродовж 1920-х – 1950-х рр. в СРСР репресій зазнали 2 000 літераторів, близько 1 500 загинуло в тюрмах і таборах, так і не дочекавшись свободи (Смолій та ін., 2002: 438). Показовою для того часу стала акція, що відбулася в урочищі Сандармах у Карелії. Там відбулася одна з найбільших каральних операцій НКВС: за п'ять ночей із 27 жовтня по 4 листопада 1937 р. розстріляли 1111 в'язнів (Агєсєва, 2017). Цей період в історії отримав назву «Розстріляне відродження».

Зрештою більшовики досягли своєї мети. Наприкінці 1930-х рр. суспільство змінилося. Більшість тих, чия позиція хоч трохи відрізнялася від більшовицької, жила в еміграції або була фізично винищена червоним терором, голодоморами 1921–1923 рр. та 1932–1933 рр., загинула в застінках ДПУ-НКВС, відправлена в табори до Сибіру. Було фізично знищено ціле покоління українських селян, священників, науковців, освітян, діячів культури. А ті, хто залишився живим, були залякані. Більшість же люмпенізованого населення з «промитами» новою ідеологією мізками не помічала панівне безправ'я та насильство або, піддавшись пропаганді, навіть вимагала негайного знищення всіх, на кого вказувала більшовицька партія.

Висновки. Таким чином, більшовицькі ідеологи, поставивши за мету тотальну підміну світоглядних уявлень у суспільстві, із самого початку звернули увагу на діячів культури, оскільки розуміли, що останні мають суттєвий вплив на суспільну думку. Наголосимо на тому, що частина творчої інтелігенції, повіривши демагогічним комуністичним лозунгам рівності й свободи, відразу заявила про свою відданість революції, інші ж змушені були прославляти партію та її вождів під впливом офіційної критики та загрози арешту, рятуючи власне життя.

Державою були створені структури поширення більшовицької пропаганди, проведення політичної роботи та популяризації комуністичної влади. Вийшла низка заборон із метою «недопущення» будь-якої іншої позиції, а для їх реалізації була організована всеосяжна система контролюючих структур: адміністративна, попередня та каральна цензура. Вони могли заборонити текст як на стадії рукопису, так і після його виходу у світ, а також були спрямовані проти всіх «ворогів радянської влади», яких клеймили певними кліше: антиукраїнські (буржуазно-націоналістичні), націонал-ухильницькі (хвильовізм), націонал-економічні (волобуєвщина), антирелігійні тощо. Отримавши кліше, митець проходив через жорна ОДПУ – від

заякування до ув'язнення та фізичного знищення. Численні інстанції (школа, преса тощо) також могли організувати позитивну громадську думку або засудити певний текст. Тотальну перевірку цензури проходили всі представники радянської культури, які жили під страхом політичних репресій.

Зазначимо, що наприкінці 1930-х рр. більшовики переважно досягли поставленої мети – суспільство змінилося, а завдання зі знищення попередніх та створення нових культурних традицій було виконане. Щоправда, нові правила й норми часто не відповідали елементарним потребам людини, однак у масовій свідомості «пролетарська культура», заснована на беззаперечній вірі в комуністичну ідеологію і прийнятті будь-яких ідей чи доктрин за абсолют, залишилася на декілька поколінь, і її рудименти ми можемо спостерігати донині.

Список використаних джерел:

1. Агеева В. 1111 жертв Сандармоху: розстріл під річницю більшовицької революції. *BBC News Україна*. 2017. 3 листопада. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-41734955>.
2. Басалюк Н. Система покарань у доктрині кримінального права України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 85. С. 11–21. DOI: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i85.1819>.
3. Блюм А. Советская цензура в эпоху тотального террора, 1929–1953. Санкт-Петербург : Академический проект, 2000. 312 с.
4. Грабовський С., Лосєв І. Українська ідентичність: проблеми та виклики. *День*. 2013. № 207. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/tema-dnyu-a-cuspilstvo/ukrayinska-identichnist-problemi-ta-vikliki>.
5. Горяева Т. Политическая цензура в СССР. 1917–1991 гг. Москва : РОССПЭН, 2009. URL: <https://coollib.com/b/372698/read#t9>.
6. Ідріс Н. Антиукраїнські настрої у містах УСРР за доби «українізації» у 20 – на початку 30-х рр. ХХ ст. *Мандривець: всеукраїнський науковий журнал*. 2010. № 5. С. 36–39.
7. Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях, съездов, конференций и пленумов ЦК : в 2 т. / редкол. : В. Юрчук и др. Киев : Политиздат Украины, 1976. Т. 1 : 1918–1941. 1064 с.
8. Кралюк П. Русифікація проти українізації у 1920–1930-х роках. Хронологія подій. *Радіо Свобода*. 2020. 5 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30707046.html>.
9. Кузіна К. ОДПУ/НКВС у радянському плакаті та карикатурі (1930-ті – початок 1940-х рр.). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2019. № 1(51). С. 221–263.
10. Культурне будівництво в Українській РСР: важливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду 1917–1941 рр. : збірник документів : у 2 т. / за ред. О. Євсєєва. Київ, 1959. Т. 1 : 1917 – червень 1941 р. 884 с.
11. Кульчицький С. Як створювався ленінсько-сталінський комуносоціалізм. *Тиждень.ua*. 2016. 11 січня. URL: <https://tyzhden.ua/History/155673>.
12. Куц О. Українізація як каталізатор духовного життя українського суспільства 20–30-х років. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України*. 2006. Вип. 32. С. 224–232.
13. Лахач Т. Історія шлюбно-сімейних відносин у радянській Україні 1920-х років в умовах повсякденності. *Історія повсякденності: теорія та практика* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010 р. Переяслав-Хмельницький, 2010. С. 131–133. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-2464-02-3/43.pdf>.
14. Ленин В. О кооперации. *Ленин В. Полное собрание сочинений* : в 55 т. 5-е изд. Москва, 1970. Т. 45. С. 369–377.
15. Нечипоренко З. Регіональні особливості політики коренізації (українізації) в УСРР: сучасний стан та перспективи вивчення. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 2007. Т. 1. № 21. С. 394–396.
16. Нікітенко К. Культура і суспільство: конфлікт між тоталітарним і особистим (на прикладі доби сталінізму). *Вісник Львівської національної академії мистецтв. Серія «Культурологія»*. 2016. Вип. 29. С. 12–26.
17. Петрова І. Культурологічні чинники розвитку дозвілля в Україні після соціалістичної революції. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2008. № 4. С. 21–26.
18. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ–ХХ ст. Історичні нариси / Д. Архїрейський, О. Бажан, Т. Бикова та ін. ; відп. ред. В. Смолій. Київ : Наукова думка, 2002. 952 с.
19. Попович М. Нарис історії культури України. Київ, 1998. 728 с.
20. Сегеда С. Форми інформаційних війн 1917–1921 рр.: протистояння національно-патріотичної та більшовицької військової преси в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2020. Вип. 37. С. 88–95.
21. Тарапон О. Демографічний, національний та соціальний склад населення УСРР-УРСР 1920–1930-х рр. у розрізі повсякденного життя. *Наукові записки з української історії* : збірник наукових статей. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 32. С. 126–137.
22. Фролов М. Трансформація поглядів більшовиків на концепцію пролетарської держави (1914–1921 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 2007. Т. 1 № 21. С. 144–156.
23. Шарговська О. Товаришу Сталін, як можна арештувати поета, який написав «Пісню про Сталіна»? *Gazeta.ua*. 2014. 15 жовтня. URL: https://gazeta.ua/articles/history-journal/_tovarishu-stalin-yak-mozhna-areshtuvati-poeta-yakij-napisav-pisnyu-pro-stalina/570947.
24. Якубова Л., Примаченко Я. В обіймах страху і смерті. Більшовицький терор в Україні. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. 544 с.

References:

1. Aheieva, V. (2017). 1111 zhertv Sandarmokhu: rozstril pid richnytsiu bilshovytskoi revoliutsii [1111 victims of Sandarmokh: execution on the anniversary of the Bolshevik revolution]. *BBC News Ukraina – BBC News Ukraine*, November 3. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-41734955> [in Ukrainian].
2. Basaliuk, N. (2020). Systema pokaran u doktryni kryminalnogo prava Ukrainy [The system of punishments in the doctrine of criminal law of Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Current issues of state and law*, iss. 85, pp. 11–21. DOI: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i85.1819> [in Ukrainian].
3. Blyum, A. (2000). *Sovetskaya tsenzura v epokhu total'nogo terrora, 1929–1953 [Soviet censorship in the era of total terror, 1929–1953]*. Saint Petersburg: Akademicheskiiy proekt [in Russian].
4. Hrabovskiy, S., Losiev, I. (2013). Ukrainiska identychnist: problemy ta vyklyky [Ukrainian identity: problems and challenges]. *Den – Day*, no. 207. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/tema-dnya-cuspilstvo/ukrayinska-identychnist-problemi-ta-vykliki> [in Ukrainian].
5. Goryaeva, T. (2009). *Politicheskaya tsenzura v SSSR. 1917–1991 gg. [Political censorship in the USSR. 1917–1991]*. Moscow: ROSSPEN. URL: <https://coollib.com/b/372698/read#t9> [in Russian].
6. Idris, N. (2010). Antyukrainski nastroi u mistakh USRR za doby “ukrainizatsii” u 20 – na pochatku 30-kh rr. XX st. [Anti-Ukrainian sentiment in the cities of the USSR during the era of “Ukrainization” in the 20’s – early 30’s of the XX century]. *Mandrivets: vseukrainskyi naukovyi zhurnal – Mandrivets: All-Ukrainian scientific journal*, no. 5, pp. 36–39 [in Ukrainian].
7. Yurchuk, V. et al. (eds.) (1976). *Kommunisticheskaya partiya Ukrainy v rezolyutsiyakh i resheniyakh, s'ezdov, konferentsiy i plenimov TsK [Communist Party of Ukraine in resolutions and decisions, congresses, conferences and plenums of the Central Committee]*, in 2 vols. Kyiv: Politizdat Ukrainy, vol. 1: 1918–1941 [in Russian].
8. Kraliuk, P. (2020). Rusyfikatsiia proty ukrainizatsii u 1920–1930-kh rokakh. Khronolohiia podii [Russification against Ukrainization in the 1920s and 1930s. Chronology of events]. *Radio Svoboda – Radio Liberty*, July 5. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30707046.html> [in Ukrainian].
9. Kuzina, K. (2019). ODPU/NKVS u radianskomu plakati ta karykaturi (1930-ti – pochatok 1940-kh rr.) [ODPU/NKVD in a Soviet poster and caricature (1930s – early 1940s)]. *Z arkhiviv VUCHK-HPU-NKVD-KHB – From the archives of the VUCHK-GPU-NKVD-KGB*, no. 1(51), pp. 221–263 [in Ukrainian].
10. Yevsieiev, O. (ed.) (1959). *Kulturne budivnytstvo v Ukrainskii RSR: vazhlyvishi rishennia Komunistychnoi partii i radianskoho uriadu 1917–1941 rr.: zbirnyk dokumentiv [Cultural construction in the Ukrainian SSR: important decisions of the Communist Party and the Soviet government of 1917–1941: collection of documents]*, in 2 vols. Kyiv, vol. 1: 1917 – June 1941 [in Ukrainian].
11. Kulchytskyi, S. (2016). Yak stvoriuvavsia lieninsko-stalinskyyi komunozotsializm [How Leninist-Stalinist communist socialism was created]. *Tyzhden.ua – Ukrainian Week*, January 11. URL: <https://tyzhden.ua/History/155673> [in Ukrainian].
12. Kuts, O. (2006). Ukrainizatsiia yak katalizator dukhovnoho zhyttia ukrainskoho suspilstva 20–30-kh rokiv [Kuts, O. (2006). Ukrainization as a catalyst for the spiritual life of Ukrainian society in the 1920s and 1930s]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy – Scientific notes of the Institute of Political and Ethnonational Studies named after IF Kuras NAS of Ukraine*, iss. 32, pp. 224–232 [in Ukrainian].
13. Lakhach, T. (2010). Istoriia shliubno-simeinykh vidnosyn u radianskii Ukraini 1920-kh rokiv v umovakh povsiakdennosti [The history of marital and family relations in Soviet Ukraine in the 1920s in everyday life]. *Materialy Vseukrainskoi naukovoi konferentsii “Istoriia povsiakdennosti: teoriia ta praktyka” – Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference “History of everyday life: theory and practice”* (Pereiaslav-Khmelnytskyi, May 14–15, 2010). Pereiaslav-Khmelnytskyi, pp. 131–133. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-2464-02-3/43.pdf> [in Ukrainian].
14. Lenin, V. (1970). O kooperatsii [About cooperation]. *Polnoe sobranie sochineniy [Complete Works]*, in 55 vols. 5th ed. Moscow, vol. 45, pp. 369–377 [in Russian].
15. Nechyporenko, Z. (2007). Rehionalni osoblyvosti polityky korenizatsii (ukrainizatsii) v USRR: suchasnyi stan ta perspektyvy vyvchennia [Regional features of the policy of indigenization (Ukrainization) in the USSR: current status and prospects for study]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnogo universytetu – Scientific works of the historical faculty of Zaporizhia State University*, vol. 1, no. 21, pp. 394–396 [in Ukrainian].
16. Nikitenko, K. (2016). Kultura i suspilstvo: konflikt mizh totalitarnym i osobystym (na prykladi doby stalinizmu) [Culture and society: the conflict between the totalitarian and the personal (on the example of Stalinism)]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv. Seriia “Kulturolohiia” – Bulletin of the Lviv National Academy of Arts. Series “Culturology”*, iss. 29, pp. 12–26 [in Ukrainian].
17. Petrova, I. (2008). Kulturolohichni chynnyky rozvytku dozvillia v Ukraini pislia sotsialistychnoi revoliutsii [Cultural factors of leisure development in Ukraine after the socialist revolution]. *Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv – Bulletin of the State Academy of Management of Culture and Arts*, no. 4, pp. 21–26 [in Ukrainian].
18. Smolii, V. (ed.) (2002). *Politychnyi teror i teroryzm v Ukraini. XIX–XX st. Istorychni narysy [Political terror and terrorism in Ukraine. XIX–XX centuries. Historical essays]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
19. Popovych, M. (1998). *Narys istorii kultury Ukrainy [Essay on the history of culture of Ukraine]*. Kyiv [in Ukrainian].
20. Sehed, S. (2020). Formy informatsiinykh viin 1917–1921 rr.: protystoiannia natsionalno-patriotychnoi ta bilshovytskoi viiskovoi presy v Ukraini [Forms of information wars of 1917–1921: confrontation of the national-patriotic and Bolshevik military press in Ukraine]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gileya: scientific bulletin*, iss. 37, pp. 88–95 [in Ukrainian].

21. Tarapon, O. (2012). Demohrafichniy, natsionalnyi ta sotsialnyi sklad naseleння USRR-URSR 1920–1930-kh rr. u rozrizi povsiakdennoho zhyttia [Demographic, national and social composition of the population of the USSR in the 1920s and 1930s in the context of everyday life]. *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii: zbirnyk naukovykh statei – Scientific notes on Ukrainian history: a collection of scientific articles*. Pereiaslav-Khmelnitskyi, iss. 32, pp. 126–137 [in Ukrainian].
22. Frolov, M. (2007). Transformatsiia pohliadiv bilshovykiv na kontseptsiiu proletarskoi derzhavy (1914–1921 rr.) [Transformation of the Bolsheviks' views on the concept of the proletarian state (1914–1921)]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnogo universytetu – Scientific works of the historical faculty of Zaporizhia State University*, vol. 1, no. 21, pp. 144–156 [in Ukrainian].
23. Sharhovska, O. (2014). Tovarishu Stalin, yak mozhna areshtuvaty poeta, yakiy napysav “Pisniu pro Stalina”? [Comrade Stalin, how can the poet who wrote “The Song of Stalin” be arrested?]. *Gazeta.ua*, October 15. URL: https://gazeta.ua/articles/history-journal/_tovarishu-stalin-yak-mozhna-areshtuvati-poeta-yakij-napisav-pisnyu-pro-stalina/570947 [in Ukrainian].
24. Yakubova, L., Prymachenko, Ya. (2016). *V obimakh strakhu i smerti. Bilshovytskyi teror v Ukraini [In the arms of fear and death. Bolshevik terror in Ukraine]*. Kharkiv: Knyzhkovyi klub “Klub simeinoho dozvillia” [in Ukrainian].